

ALMA SOKOLIJA
MAHIRA PAŠALIĆ

O UČTIVOSTI U PERZIJSKOM, JAPANSKOM, KOREJSKOM, FRANCUSKOM I BOSANSKOM JEZIKU

Sažetak

Svi jezici svijeta posjeduju kategoriju učtivosti, koja je sastavni dio svakodnevnih interakcija i prisutna je u jeziku, dobrim manirima, ponašanju, te karakteriše i verbalnu i neverbalnu komunikaciju. Ukoliko upoređujemo lingvističke forme učtivosti u jezicima, uviđamo da su one specifične od jezika do jezika i da su kulturno i društveno uslovljene. Polazimo od hipoteze, srodne Sapir-Whorfovoj teoriji lingvističke relativnosti, da, iako je fenomen učtivosti univerzalan, postoje jezici čija struktura dopušta lakše izražavanje učtivosti. Što je repertoar učtivosti bogatiji u nekom jeziku, to je lakše lingvistički iskazati učtivost u tom jeziku. Primjeri za takve jezike su perzijski, japanski i korejski. To naravno ne znači da ne postoje oblici ispoljavanja učtivosti i u drugim jezicima i stoga smo kao primjere izabrali i francuski i bosanski jezik. Nakon kratkog teorijskog uvoda o istraživanjima pojma učtivosti u jeziku/jezicima, ovaj rad se prvenstveno bavi ilustracijama izražavanja učtivosti u navedenim jezicima.

Ključne riječi: *učtivost, perzijski, japanski, korejski, francuski, bosanski*

1. UVOD

Učtivost koristimo svakodnevno u interakciji s drugim ljudima i često nismo svjesni činjenice da je iskazivanje učtivosti izuzetno složen lingvistički proces. Način na koji je ona artikulirana u jezicima također nam može reći puno o kulturnim vrijednostima društvenih grupa ili cijelog društva, pomažući nam da shvatimo kako komunikacija u tim sredinama funkcionira. U ovom radu ćemo se posvetiti nekim aspektima izražavanja učtivosti u sljedećim jezicima: perzijskom, japanskom, korejskom, francuskom i bosanskom. Riječ je o tipološki različitim jezicima, a izabrali smo ih jer su na različite načine ilustrativni za izražavanje kategorije učtivosti u jeziku. Metoda je kontrastivna, a korpus smo prikupili dijelom sa interneta, dijelom iz gramatika, naučnih radova iz lingvistike i radova koji se citiraju.

Kad je u pitanju učtivost u različitim jezicima, postoje još uvijek razna stereotipna mišljenja o tom fenomenu i mi ćemo, kroz ovaj rad, nastojati doprinijeti rasvjetljavanju nekih aspekata koji nam mogu pomoći da shvatimo različite načine manifestacije učtivosti u ovim jezicima koji su, kako tipološki, tako i kulturno udaljeni. Za početak ćemo se nakratko osvrnuti na jedan broj teorija o učtivosti u jeziku, a zatim ćemo, u granicama u kojima nam to obim ovog rada bude dozvoljavao, nastojati ilustrovati na koji način se učtivost manifestuje i percipira u nekim svojim segmentima u svakom od navedenih jezika i kultura. U zaključku ćemo dati sintezu naših opažanja.

1.1. Neki od teorijskih pristupa kategoriji učtivosti u jeziku

Neki od lingvista koji su se bavili pojmom učtivosti te ujedno ustanovili principe lingvističke učtivosti su: Gu (1970), Lakoff (1972), Grice (1975), Leech (1980, 1983), Brown i Levinson (1987), Ide (1989), Fraser (1990). Leech je Griceovom principu kooperativnosti, odnosno principu konverzacije, dodao princip učtivosti. Prema njemu, princip učtivosti ima 6 maksima: maksimu takta, velikodušnosti, odobravanja, skromnosti, slaganja i saosjećanja (Leech, 1983). One variraju od jedne kulture do druge, jer nešto što je učtivo u jednoj kulturi može biti čudno, neobično ili neučtivo u drugoj.

Prema Drkiću (2007), neki autori vide učtivost kao strateško izbjegavanje konflikta (Leech, 1980), drugi kao kompleksan sistem ublažavanja činova ugrožavanja obraza (Brown, Levinson, 1987) ili kao interpersonalno podržavanje (Arndt i Janney, 1985), te kao upotrebu jezika povezanu s ugrađenom komunikacijom (Ide, 1989).

Teorija Browna i Levinsona je možda najpoznatija od svih i ona je ostavila najveći uticaj do danas. Zahvaljujući njoj moguće je opisati učtivost u mnogim jezicima. Osnovni pojam u ovoj teoriji je pojam *obraza*. Iako je pojam obraza preuzet iz kineskog u XIX stoljeću, ovdje je on preuzet od Goffmana (1967). Gubljenje obraza se veže za situacije osramoćenosti i poniženosti. Međutim, pored sopstvenog obraza, budući da živimo sa drugima, upućeni smo na to da sačuvamo i obraz drugih ljudi i sagovornika. Stoga, prema Goffmanu, postoje dvije vrste funkcije obraza: *odbrambena* (koja se tiče spašavanja vlastitog obraza) i *zaštitna* (koja se tiče spašavanja obraza drugih). Prema Brownu i Levinsonu, uz ove dvije vrste obraza se vezuju dvije strategije: *pozitivna učtivost*, koja je orijentisana na *pozitivni obraz govornika*, i *negativna učtivost*, koja je usmjerena ka *negativnom obrazu* (iskazivanje poštovanja, na primjer). Mills (2003) smatra da je pozitivna učtivost vezana za iskazivanje bliskosti i pripadnosti grupi, dok je negativna učtivost vezana za distancu i formalnosti i štićenje od nametanja drugih. Tako francuski i engleski govornici obično pribjegavaju negativnim strategijama jer nastoje da ne narušavaju lično i intimno. Stoga biraju jezička sredstva kojim povećavaju distancu između učesnika u konverzaciji. To, npr., nije slučaj u arapskim kulturama gdje su pitanja upućena sagovornicima često mnogo direktnija (Chendeb El Mourad, 2019).

Gu (1990) ovaj model smatra neadekvatnim kad je u pitanju kineska učtivost, između ostalog zato što normativni aspekt učtivosti nije uzet u obzir ovom teorijom. Isto tako, Matsumoto (1988, 1989) i Ide (1989) u radovima o učtivosti u japanskom ukazuju na to da je model Browna i Levinsona zasnovan na zapadnim vrijednostima koje su bazirane na individualizmu i egalitarizmu, a ne na kolektivnoj kulturi i vrijednostima.

2. O UČTIVOSTI U PERZIJSKOM JEZIKU

Kao izvor informacija o učtivosti u perzijskom jeziku poslužio nam je neobjavljeni magistarski rad autora M. Drkića (2007), koji daje opsežan prikaz sistema učtivosti u ovom jeziku (*ta'ārof*) i na osnovu kojeg je vidljivo da je on u mnogo većoj mjeri inkorporiran u gramatički sistem jezika nego što je to slučaj u evropskim, ali i drugim jezicima. U perzijskom jeziku učtivost može da se iskazuje, između ostalog, posebnim vrstama zamjenica, odnosno imenicama koje su poprimile ulogu zamjenica, posebnim upotrebama glagola najčešće korištenih u interakciji, kombinacijom zamjenica i glagola u rečenicama, posebnom upotrebom pridjeva i drugih riječi koje imaju atributsku funkciju, te posebnim pravilima upotrebe velikog broja frazeologiziranih izraza i rečenica.

Riječ *ta'ārof* ima veliki broj značenja (od kojih su neka oprečna) u savremenom perzijskom jeziku, a osnovna su "izraziti dobrodošlicu", "ne prihvatiti poziv", "ponuda", "ponuditi nekoga voćem ili slatkišima", "dati prednost pri ulasku", "pitati za zdravlje", "pripremiti sve što je potrebno da se dočekaju gosti", "poziv", "pozvati u goste", "poklon", "dati poklon", "ne primiti poklon", "biti ceremonijalan", "pretjerivati u izražavanju poštovanja", a može značiti i "biti priznat", "biti uobičajen" itd. *Ta'ārof* je imenica, ali u kombinaciji s pomoćnim glagolom *kardan* (činiti) dobijaju se i glagolska značenja. Sama riječ je posuđenica iz arapskog, ali je koncept perzijski.

Ta'ārof ima veoma dugu tradiciju u perzijskom jeziku i njegov nastanak se veže za predislamski period. Naime, u zoroastrizmu je upotreba učtivih riječi i izraza okarakterisana kao jedan od osnovnih religijskih principa, a njegovo nekorištenje je podrazumijevalo određene kazne. Iako je perzijski jezik relativno jednostavne gramatičke strukture, sistem učtivosti je veoma komplikovan i za nesmetanu komunikaciju sa izvornim govornicima je neophodno njegovo poznavanje.

Drkić, referirajući se na Beemana (1381),¹ u objašnjavanju *ta'ārofa* navodi dihotomiju koja postoji u iranskom načinu života: *zāher* (eksterijer;

¹ Po iranskom kalendaru.

ono što je vanjsko) i *bāten* (enterijer; unutrašnje). Naime, pravila ponašanja u vanjskom svijetu iziskuju određene komunikacijske kompetencije koje ne iziskuju pravila ponašanja kod kuće. Slična dihotomija se pominje i u japanskom jeziku, što ćemo vidjeti u nastavku rada.

Na osnovu tumačenja jednog drugog teoretičara na kojeg se također referira Drkić (Sahragard, 2000, str. 188), *ta'ārof* bi se specifičnom semantičkom analizom dao razložiti na sljedeće komponente: *adab* (učtivost), *ehteram* (poštovanje), *rudarbāyesti* (snebivljivost, ceremonijalnost), *tavāzo* (skromnost) i *mehmān-navaazi* ili *mehmān-dusti* (gostoljubivost).

Ta'ārof ima karakter oficijelnog i službenog verbalnog i neverbalnog ponašanja, a njegov antonim u perzijskom jeste riječ *xodemānī* (bliskost), što znači da pretjerana bliskost implicira manjak poštovanja. Stoga nije neobično što se i veoma bliski sagovornici, kao muž i žena, u nekim situacijama persiraju, što može da nam zvuči neobično. Ovakva praksa persiranja u porodičnim odnosima postoji također još uvijek u nekim višim slojevima buržoazije ili bivše aristokracije i u Francuskoj, na šta ćemo se osvrnuti malo kasnije u tekstu.

Iako se u većini jezika registri često svode na formalni i neformalni, u perzijskom postoji više stupnjeva formalnosti odnosa. Ono što je specifično je i pojava honorifika, tj. sintaksičkih i morfoloških elemenata za izražavanje učtivosti. Jedan od primjera su zamjenice koje imaju izrazito honorifičan sistem. Tako je, npr., česta upotreba prvog lica množine u značenju jednine u cilju “unižavanja samog sebe”, a ne “uzdizanja sebe”. Drkić navodi sljedeći primjer u kojem je riječ o zamjenici “mi skromnosti” (*nos modestiae*):

ما داریم می‌ریم، با اجازه.

Mā dārīm mī rīm, bā eḡāze.

Ja (doslovno: mi) idem, s dozvolom.

Perzijski jezik posjeduje honorifičke oblike i za drugo lice plurala. U trećem licu također postoji honorifička upotreba trećeg lica plurala u značenju singulara, koju navodi isti autor:

ایشون خانم هستند.

Īšūn xānomam hastand.

Ona je (doslovno: **oni su**) moja supruga (doslovno: gospođa).

Slična konstrukcija postoji i u kajkavskom narječju. Prepoznatljiva je u pjesmi “Mamica su štrukle pekli, nikom nikaj nisu rekli...” gdje se subjekat u trećem licu jednine vezuje za predikat u trećem licu množine.

Raznovrsnost je u perzijskom još vidljivija u sistemu glagolskih oblika. Glagolski leksemi koji po svom doslovnom značenju izražavaju skromnost ili poniznost kombinuju se sa subjektom prvog lica, a oni čija semantika iskazuje poštovanje kombinuju se uz subjekte drugog i trećeg lica. Drkić (2007) za takav poseban glagolski način predlaže naziv *interaktiv* stoga što je upotreba različitih oblika prisutna u jezičkoj interakciji u kojoj dominira učtivost.

U standardnom jeziku glagol *otići* izražava se oblikom *raftan*. U prvom licu kao učtiva forma upotrebljava se oblik *moraxxas šodan* (literarno značenje: “postati onaj koji je dobio dozvolu”):

خاله جان، خیلی زحمت دادیم. دیگر با اجازه‌تان مرخص می‌شویم.

Xāle gān, xeili zahmat dādīm. Dīgar bā eḡāze-yetān moraxxas mī šawīm.

Draga tetka, mnogo smo vas namučili. Mi **bismo** sad, s vašim dopuštenjem, **išli** (lit. “postali oni koji su dobili dozvolu”).

Bosanski jezik u sličnim situacijama pribjegava upotrebi kondicionala. U perzijskom jeziku postoji posebna forma glagola, a dovoljno je i da bude u indikativu. Pored toga, Drkić primjećuje da i naš jezik ima poseban učtivi leksem srodan glagolu *otići*. To je glagol *povući se*.

Svi pridjevi koji se na neki način odnose na govornika svojim značenjem iskazuju skromnost. Govornik i ono što njemu pripada po pravilu učtivosti nema nikakve vrijednosti. To se može direktno odnositi na govornika, kao i na ono što u iskazu “pripada” njemu.

یک تعارفی ناقابلی آوردم.

Yek ta'ārofi-ye nāqābelī āwordam.

Donio sam jedan **bezvrijedan** poklon.

S druge strane, sve što pripada sagovorniku ima veću vrijednost u iskazu od stvarne vrijednosti. Vrlo su česti iskazi u kojima se minimizira govornik i ono što njemu pripada, a u istom govornom činu maksimizira se sagovornik i sve što se odnosi na njega.

Učtivost u perzijskom jeziku iskazuje se i pomoću velikog broja frazeologiziranih izraza i kraćih rečenica koje također imaju fiksiranu ili polufiksiranu strukturu.

Frazemski i rečenični parovi vrlo su česta pojava u interakciji na perzijskom jeziku. Postoji veći broj takvih parova, a zajedničko im je to što upotrebom drugog člana jednog para govornik zahvaljuje i “odužuje se” sagovorniku za “učinjenu uslugu”. Takvi su prije svega pozdravi. Pozdravljanje je čitav ritual koji se sastoji od niza gotovih rečenica: *Xub in? Salāmat in? Xosh migzare? Pedar o māderetun xub an? Bachātun xub an?* (Kako ste? Kako zdravljete? Je li sve u redu? A kako su vaši roditelji? A vaša djeca?). Sagovornik odgovara istim rečenicama zahvaljujući (Vivier-Muresan, 2006).

Drkić (2007) navodi i sljedeći interesantan primjer: nakon usluge koja zahtijeva plaćanje, kao što je kupovina u prodavnici ili vožnja taksijem, onaj kome je usluga učinjena pita za cijenu, a sagovornik odgovara – *Qābelī nadārad* (Nije vrijedno.). Taj iskaz ne smije biti shvaćen doslovno. Stranci često, neupućeni u stvarno značenje tog izraza, izađu iz prodavnice ili taksija ne plativši učinjenu uslugu. Tad im se, naravno, desi da ih sagovornik čudno pogleda i zaustavi prije nego što odu, a da nisu platili. Naime, izraz *qābelī nadārad* ima čisto proceduralno značenje, a povezan je sa sljedećim iskazom: *Sāhebaš qābelī dārad* (Njegov je vlasnik vrijedan.), koji bi trebalo da izgovara sagovornik kao odgovor na prethodni iskaz (Nije vrijedno.). Izgovaranje tog frazema jeste znak sagovorniku da još jednom postavi pitanje, odnosno njime se pokazuje procedura koja treba biti ispoštovana kako bi govorni događaj uspio. Ovo su bili samo neki osnovni obrasci učtivosti u perzijskom jeziku.

3. O UČTIVOSTI U JAPANSKOM I KOREJSKOM JEZIKU

U mnogim istočnoazijskim društvima učtivost se smatra nacionalnim bogatstvom i simbolom identiteta kojim se oni razlikuju od drugih kultura.

Sudbine Japana i Koreje se počinju razlikovati nakon što je Daleki Istok došao u dodir sa Zapadnom kulturnom u XIX i tokom XX stoljeća. Ove dvije zemlje su slijedile različite puteve modernizacije, izgradnje nacije i tehnologije, što je dalo različite rezultate.

U kulturološkom smislu, Koreja i Japan dijele mnoge sličnosti – društvenu strukturu, radnu kulturu te kolektivistički način razmišljanja. Japansko i korejsko društvo i kultura su se razvijali pod velikim uticajem filozofije konfucijanizma, temeljene na učenjima Konfucija (551. pr. n. e. – 479. pr. n. e.). Konfucije se zalagao za složeni sistem moralnih, socijalnih, političkih i religioznih ideja. Njegova filozofija se u velikoj mjeri usredsređuje na društveni sklad i na kolektivism. *Mi* je u opoziciji s *ja*, koje dominira u individualističkim zapadnim društvima. Biti dio grupe i ispunjavati njene standarde i zahtjeve je temeljni korak kako bi se osoba mogla smatrati punopravnim članom zajednice i patrijarhalnog društva.

Ovaj svjetonazor se odrazio na sociolingvističkom nivou jer se postavlja pitanje kako pravilno komunicirati s ljudima izvan svog društvenog kruga? Odgovor na ovo pitanje je japanski *keigo*, odnosno korejski *nopimmal* (učtivi govor).

Govornici indoevropskih jezika često neopravdano smatraju da je japanski izuzetno složen jezik i težak za učenje. Jedan od razloga je sigurno njegovo kompleksno pismo. A drugi razlog je i upotreba *keigoa* ili učtivog govora (*Kei-* znači “poštovanje”, “različitost”, a *-go* “jezik”). Ovo se odnosi i na korejski jezik. *Nopimmal* dolazi od korejskih riječi *nopim-* (biti visoko) i *-mal* (jezik). Ovaj učtivi govor se zasniva na tri glavna principa: 1) principu superiornosti naspram inferiornosti, tj. bazira se na relativnom statusu; 2) principu *uchi-soto*, odnosno principu pripadnosti grupi i 3) principu muškog naspram ženskog roda (Stojanović, 2011, str. 341; prema Watts et al., 2005, str. 312).

Principi *uchi* (unutra) i *soto* (izvana) predstavljaju dva osnovna koncepta koji oblikuju japansku kulturu i društvo. *Uchi* se odnosi na ljude koji su dio našeg društvenog kruga (porodice, tima ili kompanije), dok se *soto* odnosi na ljude izvan tog društvenog kruga. Kao što smo već pomenuli, i perzijski se kod učtivosti (*ta'ārof*) služi dihotomijom između “vanjskog svijeta” (*zāher*) i “unutrašnjeg svijeta” (*bāten*). Princip *uchi-soto* se može vidjeti u svakoj društvenoj dinamici, a može se zamisliti kao sistem koncentričnih krugova. Konfucije je vjerovao da moralno ponašanje proizlazi iz ispunjavanja tradicionalnih uloga, odnosno “odnosa od pet principa”: 1. vladar i ministar; 2. otac i sin; 3. stariji brat i mlađi brat; 4. muž i žena; 5. prijatelj i prijatelj. Riječ je o odnosima u kojima se ovaj drugi član uvijek nalazi u podređenom položaju i prati naredbe, osim u odnosu prijatelj – prijatelj koji je horizontalni početni nivo i u kojem se prijateljstvo zasniva na potpunom povjerenju i jednakosti.

Japancima je izuzetno važna društvena harmonija, stoga centralnu poziciju japanskog društva, uz *uchi-soto* princip, zauzima *wakimae*. Termin *wakimae* (engl. *discernment*, bos. “pronicklživost”, “shvatanje sebe”) uveden je osamdesetih godina prošlog stoljeća. Prema Ideu (1989, str. 298), ponašati se u skladu sa *wakimae* znači pokazati, verbalno i neverbalno, osjećaj za svoje mesto ili ulogu u datoj situaciji, u skladu sa društvenim konvencijama. Upotreba razvijenog sistema učtivih i honorifičnih izraza u japanskom jeziku ne zavisi od vlastitog htijenja, već od strogog skupa društvenih konvencija koje je potrebno poštovati kako bi postojanje osobe u društvu bilo prihvaćeno i primjereno.

Iako su moderni Japan i Koreja prerasli ove usko definirane uloge, narod je još uvijek naviknut na smisao hijerarhije i razlike u statusu, naročito u odnosu na kulture Zapada. Kako bi društvo nadahnuto konfucijanizmom moglo nesmetano funkcionisati, potrebno je žrtvovati vlastite želje za dobro grupe. Iako se pod uticajem Zapada, a naročito američke kulture, i ova društva mijenjaju, njihove kulturne vrijednosti ostaju izuzetno jake. Skromnost i poniznost i dalje se ističu kao značajne vrijednosti, dok su otvoreni individualizam i hvalisanje iznimno odbojni, a osobe koje posjeduju ove

osobine društvo u većini slučajeva isključuje iz svakodnevice. U verbalnim razmjenama još uvijek se mora pažljivo birati svaka riječ, a s tim i nivo jezika, jer moguće je svjesno ili nesvjesno uvrijediti nekoga ili ugoditi nekome.

Japanski i korejski jezik su različiti toliko da se njihovi govornici ne mogu razumjeti bez prethodnog znanja drugog jezika. Međutim, ako se malo analizira struktura ovih jezika, uviđaju se i bitne sličnosti. Veliki dio korejskog vokabulara je sličan japanskom, a i japanski i korejski su bili pod uticajem kineskog jezika. Japanska i korejska gramatika je slična, oba jezika su aglutinativni, koriste SOV strukturu rečenice, bogati su homofonima i partikulama. Japanske partikule su uglavnom sufiksi ili rječice koje odmah slijede modificiranu imenicu, glagol, pridjev ili rečenicu. Porijeklo oba jezika je nepoznato. Postoji nekoliko teorija, a najvjerovatnija hipoteza je da su povezani sa altajskim jezicima (Robbeets, Savelyev, 2020). Na kulturnom nivou, oba jezika imaju donekle slično razrađen višerazinski sistem učtivosti. Formalnost, pristojnost i status su veoma važni. Posebne imenice i nastavci glagola koriste se za iskazivanje poštovanja prema osobi s kojom razgovarate. Stoga su nijanse iskazivanja poštovanja vrlo važne u ovim jezicima.

Japanski i korejski jezik imaju specifično definisan gramatički sistem za izražavanje učtivosti. Učtivost se pronalazi u različitim gramatičkim elementima, a neki od njih su: specifični oblici glagola, honorifični izrazi, pasivni oblik, učtiva imena/titule, prefiksi/sufiksi učtivosti itd. Učtivi i honorifični izrazi ističu ne samo odnos između govornika i sagovornika već i između govornika i drugih ljudi tokom komunikacije (*uchi-soto* princip). Postoje tri vrste *keiga*: *teineigo* (učtivi jezik – *desu/masu* forma), *kenjougo* (skromni jezik) i *sonkeigo* (tzv. napredni učtivi jezik) (Jamasaki, 2014 str. 330).

Teineigo ili *desu-masu* formu možemo nazvati neutralnim ili standardnim jezikom. Naime, glagol *da* ("biti", neformalni oblik) i *desu* (učtivi govor) funkcioniše kao nepravilni glagol i koristi se za izražavanje učtivosti. Sufiks *-masu* se dodaje glagolu kako bi rečenica bila učtiva.

Sonkeigo je jezik poštovanja. Koristi se kada se govori o “uzvišenom” sagovorniku, ljudima ili stvarima vezanim uz njega i nikad za sebe. Karakteristika *sonkeiga* su duži učtivi izrazi. Osnovni oblici glagola se mijenjaju učtivim alternativnim glagolima. Na primjer, *suru* (raditi) postaje *nasaru*; *hanasu* (pričati) postaje *ossharu*.

Još jedna vrsta *keiga* je *kenjougo* ili skromni jezik. Koristi se kada govorimo o stvarima vezanim za sebe iskazujući poštovanje prema “uzvišenom” sagovorniku, “unižavanjem” sebe.

Hijerarhija uspostavljena u vrijeme japanskog feudalnog društva duboko je ukorijenjena i u modernom društvu, naročito u odnosima šef – radnik, nadređeni – podređeni, učitelj – učenik, roditelj – dijete, stariji – mlađi. Učtivost je izuzetno važna u profesionalnim odnosima tako da mladi zaposlenici moraju biti obučeni za njenu pravilnu upotrebu (Sourisseau, 2004, str. 68–73). U zavisnosti od situacije, pol govornika može uticati na upotrebu učtivih izraza.

Kôd učtivosti se u japanskom ogleda i širokom paletom registara. U nji-ma se koriste sva navedena lingvistička sredstva kako bi se postigao izraz učtivosti. Evo kako se u različitim registrima u japanskom artikuliraju ista rečenica: “Ova osoba je profesor/ica” (Pašalić, 2020, str. 60):

- 1) Neformalni govor (*kudaketa nihongo*): /この人は先生だ/ Kono hito wa sensei da.
- 2) Prosti formalni: /この人は先生である。/ Kono hito wa sensei dearu.
- 3) Učtivi govor: /この人は先生です。/ Kono hito wa sensei desu.
- 4) Formalni učtivi govor: /この方は先生であります。/ Kono kata wa sensei de arimasu.
- 5) Napredni formalni/učtivi govor: /この方は先生でございます。/ Kono kata wa sensei de gozaimasu.²

² Nadalje ćemo u primjerima koristiti samo latiničnu transliteraciju japanskog pisma.

Sada ćemo analizirati i prevesti riječi iz svakog pojedinačnog iskaza.

1) Neformalni govor:

Kono hito wa sensei da.

Ova osoba profesor/ica je.³

Kono je demonstrativ. *Hito* znači “osoba”. *Wa* označava temu u rečenici. *Sensei* je “profesor/ica” (japanski jezik ne razlikuje rod imenica). *Da* je prosti neformalni potvrdni oblik prezenta (ne-prošlog vremena) glagola “biti”. Ovakav iskaz bi se mogao smatrati nedovoljno učtivim.

Nadalje ćemo analizirati samo oblike učtivosti.

2) Prosti formalni govor:

*Kono hito wa sensei **dearu**.*

Ova osoba profesor/ica jeste.

Dearu je prosti formalni oblik prezenta glagola “biti” sa sufiksom; *-aru* je prosti oblik glagola *aru* (postojati) i on je ovdje oblik koji izražava prvi stepen učtivosti u japanskom.

3) Učtivi govor:

*Kono hito wa sensei **desu**.*

Ova osoba profesor/ica jeste.

Desu je učtivi oblik prezenta glagola “biti”. On je također oblik kojim se izražava učtivost u japanskom.

4) Formalni učtivi govor:

*Kono **kata** wa sensei de **arimasu**.*

Ova osoba profesor/ica jeste.

Kata je učtivi formalni oblik imenice *hito* “osoba”. *Masu* je oblik prezenta pomoćnog glagola ili sufiksa koji se koristi za izražavanje učtivosti/formalnosti. *Kata* i *masu* su ovdje oblici izražavanja učtivosti.

³ Red riječi u prevedenim rečenicama je prilagođen redu riječi u japanskom jeziku.

5) Napredni formalni/učtivi govor:

Kono kata wa sensei de gozaimasu.

Ova osoba profesor/ica jeste.

Kata je učtivi formalni oblik imenice *hito* “osoba”. *Gozai* je potvrdni oblik prezenta učtivog i poniznog (*kenjougo*) oblika glagola *aru* (postojati). *Masu* je oblik prezenta pomoćnog glagola i sufiksa koji se koristi za izražavanje učtivosti/formalnosti. *Gozai* i *masu* su forme učtivosti.

Dakle, u ovom slučaju postoji gradacija na pet nivoa i učtivost je najčešće artikulisana kroz različite oblike glagola “biti” (*desu*).

Za japanski jezik je specifičan i *bikago* ili uljepšavanje. *Bikago* se koristi za učtivost prema strancu, nekome višeg ranga od sebe, njegovim postupcima ili stvarima, ali i kako bi se govorilo pristojno i ugladeno. Postoje učtivi prefiksi *o-* i *go-* za imenice i priloge: *o-cha* “čaj”, *o-denwa* “telefon”, *go-yukkuri* “polako”, *go-ryoshin* “roditelji” i njih koriste uglavnom žene (Akamatsu, 2011, str. 38).

Učtivi sufiksi postoje i u korejskom i u japanskom jeziku. Učtivi sufiksi u korejskom: *-ssi*, *-jeonha*, *-seonbae* i *-seonsaengnim* imaju za ekvivalente u japanskom sljedeće sufikse: *-san*, *-sama*, *-senpai* i *-sensei*, a u bosanskom znače: “gospodin/gospođa”, “vladar/gospodar”, “stariji/starija”, “profesor/profesorica”.

Učtivost se kroz različite nivoe iskazuje i posebnim neformalnim i formalnim oblicima imenica. Tako su neformalni oblici: *jip* (kuća), *ireum* (ime), *na* (ja), *abeoji* (otac), a ekvivalentni formalni oblici istih imenica su: *daek* (kuća), *seongham* (ime), *jeo* (ja), *abeonim* (otac) (Wong, 2011, str. 4).

Patrijarhalno društvo je imalo veliki uticaj i na jezik, pa se tako mogu primijetiti i razlike u muškom i ženskom govoru. Zavisno od situacije, ženski govor može biti učtiviji od muškog, bilo zbog korištenja određenih oblika ili učtivijeg rječnika. Konkretno, u formalnom okruženju, žene će češće koristiti učtivi rječnik i prefikse. Japanski jezik pravi razliku između ženskog govora *onna kotoba* (ženske riječi), *joseigo* (ženski jezik), i muškog govora (*danseigo*). Riječi i govorni obrasci povezani s muškarcima se često shvataju

kao grubi, vulgarni ili nagli, dok se ženski smatraju pristojnim i “mekšim”. Žene češće koriste sufikse *-wa*, *-wa yo*, *-wa ne*, *-no*, *-no ne*, *-kashira*, te prefikse *o-* i *go-*, dok muškarci koriste *-kai* od upitnog *-ka*, te *-zo*, *-ze*, *-yo*, *-kana*. Žene manje koriste uzvike (*aizuchi*) (Akamatsu, 2011). Usporedi u sljedećim primjerima:

Sore wa chotto muzukashii desu ne. (Zar to nije malo teško?) – ženski govor;

Sore wa chotto muzukashii desu na. (Zar to nije malo teško?) – muški govor;

Watashi ni mo dekiru kashira. (Da li bih i ja to možda mogla uraditi?) – ženski govor;

Ashita wa ame kana. (Da li će možda sutra padati kiša?) – muški govor (Makino, 1994, str. 48).

Sva četiri sufiksa izražavaju “upitnost” + “rod govornika”, te bi ih se moglo zamijeniti sa neutralnim *-ka*, s tim da se u tom slučaju ne zna rod govornika, a iskazi se doživljavaju kao malo “nemarni” spram drugih govornika.

Učtivost u japanskoj i korejskoj kulturi čini zapravo skup strogih kodeksa ponašanja koje je veoma važno poštovati kako bi se moglo funkcionisati u društvu. U tom kodeksu ponašanja veoma je bitna i neverbalna komunikacija koja je karakteristična za svaki oblik društvenog ponašanja. Tako je, na primjer, naklon (jap. *ojigi*, kor. *jeol*) odlika i japanskog i korejskog bontona. Naklon je iznimno važan te, iako još kao djeca počinju učiti kako da se poklone, poslovne kompanije obučavaju svoje zaposlenike kako se treba tačno nakloniti. Ovisno o situaciji, naklon može biti kratko klimanje glave ili duboki pregeb u struku. Duboki, dugi naklon ukazuje na poštovanje, a manji, kraći naklon je obično i manje formalan. Naklon se može koristiti za iskazivanje emocija, uključujući uvažavanje, poštovanje, kajanje ili zahvalnost. Naklon je toliko ukorijenjen da ljudi često prave naklone dok razgovaraju telefonom, čak i ako su svjesni da ih druga osoba ne može vidjeti. Naklon kao pozdrav se uglavnom veže za samuraje i feudalno doba, ali se također vjeruje da je došao iz budizma između V i VIII stoljeća, u kojem je ovaj čin važna gesta pobožnosti i poštivanja bogova.

Pod uticajem Zapada, Japanci i Koreanci u nekim situacijama pri prvom susretu pružaju ruku za rukovanje tokom naklona. Prilikom rukovanja, osoba nižeg statusa mora pokazati poštovanje tako što će svoju lijevu ruku staviti na desnu stranu prsa ili je staviti ispod desnog lakta, a pritom se i nakloniti. Starija osoba može dodirnuti ruku druge osobe kako bi pokazala prijateljsko raspoloženje. Ako su dvije osobe slične dobi ili društvenog statusa, i dalje se mogu ležerno nakloniti i rukovati, ali to nije obavezno.

U zavisnosti od situacije i sagovornika, nailazimo na tri glavna tipa naklona. *Eshaku* 15° – poluformalni naklon, *keirei* 30° – formalni naklon koji se najviše upražnjava, i *saikeirei/keunjeol* 45°–90°, kojim pokazujemo najveće poštovanje prema drugoj važnoj osobi, izražavamo izvinjenje ili ga koristimo za traženje velike usluge. Osim ova tri navedena, postoji i *dogeza*, naklon do tla, koji se veoma rijetko koristi jer se ovim naklonom osoba predaje na milost drugoj osobi.

Klimanje glavom je drugi najčešći vid neverbalne komunikacije u Koreji i Japanu. Uz *keigo*, klimanje glavom možemo smatrati umijećem lijepog ponašanja i poštovanja prema sagovorniku pored činjenice da ono predstavlja i *feed back* u komunikaciji. Klimanje glavom kao dio svakodnevnog razgovora je često bilo predmet istraživanja (Oshima, 2014; Briñol, Petty, 2003). Uobičajeno je da ljudi klimaju glavom tokom razgovora kako bi pokazali da aktivno slušaju sagovornika, što ne podrazumijeva i nužno slaganje.

Klimanje glavom je u većini slučajeva popraćeno različitim uzvicima. Japanski (*aizuchi*) ili korejski uzvici (*gamtansa*) su veoma česti u svakodnevnim razgovorima. Ne shvaćaju se kao prekid govora, već ukazuju na to da sagovornik aktivno sluša (Kita, Ide, 2007). Uzvici često podrazumijevaju formalne i neformalne oblike. Uzet ćemo za primjer japanske uzvike: *hai/un* (da), *soudesuka/sokka* (stvarno?), i kao odgovor: *soudesune/soudayone* (tako je). Japansko *hai* i korejsko *ye* više se koriste kao pokazatelji pažljivog slušanja sagovornika nego u svom doslovnom značenju. Umjesto uzastopnog *hai hai hai* koje je, između ostalog, i veoma nekulturno, pravilnije je ponoviti *hai* otprilike svake tri do pet sekundi. Ovo bi bile samo neke od manifestacija učtivosti u japanskom i korejskom jeziku.

4. O UČTIVOSTI U FRANCUSKOM I BOSANSKOM JEZIKU

S obzirom na to da učtivost ne prožima u istoj mjeri gramatičke sisteme francuskog i bosanskog jezika, ukoliko ih uporedimo sa prethodnim jezicima, može se, na prvi pogled, učiniti da su ovi jezici lišeni sredstava izražavanja učtivosti. Ipak, nije tako, a nijanse u izražavanju učtivosti postoje i između francuskog i bosanskog jezika.

Na primjer, prilikom zahvaljivanja i ljubaznog obraćanja i mi i Francuzi koristimo riječi *hvala/merci* i *molim vas/s'il vous plaît*, ali učestalost ovih oblika, u velikom broju slučajeva, nije ista u oba jezika, što može primijetiti svaki student francuskog jezika kada se prvi put nađe u Francuskoj. To naravno ne znači da su Francuzi nužno učtiviji od nas, nego da je naš *kôd* učtivosti drugačiji i da se učtivost često izražava putem neverbalne komunikacije, tj. putem pogleda, osmijeha, klimanja glavom itd. Zapravo, doima se da su ovi izrazi u našem jeziku nešto više semiološki i lingvistički markirani u odnosu na francuski, jer su kod nas proporcionalno rjeđi, ali samim tim nose i više informacija. Svakako, učtivost je i individualna, a ne samo društvena kategorija.

Te se razlike, donekle, mogu objasniti i kao posljedica uticaja cjelokupnog društveno-ekonomskog i političkog sistema. Naime, u doba komunizma, *kôd* učtivosti je na našim prostorima dugo bio drugačije koncipiran. Persiranje je bilo manje zastupljeno. Obični građani su se najčešće oslovljavali sa *drug/drugarica*. Izrazi *gospodin/gospođa* su bili markirani i evocirali su ostatke "dekadentnog buržoaskog društva". Taj *kôd* učtivosti se, međutim, redefinisao od rata (1992–1995) pa naovamo i situacija je sada obrnuta. Leksemi *drug/drugarica* su sasvim izgubili svoju funkciju obraćanja sugrađanima, a *gospodin* i *gospođa* su postali nemarkirani.

Hvala i *molim vas* su postupno, godinama nakon rata i do danas, uz uspostavljanja drugačijeg ekonomskog poretka, postali uobičajeni leksemi u interakcijama, barem kad su u pitanju uslužne djelatnosti. To je shvatljivo jer je i psihološki prirodno da, ukoliko nekog ljubazno zamolite za uslugu, imate više šanse da je dobijete, a, ukoliko ljubazno zahvalite mušteriji, imate više šanse da fidelizujete klijentelu koja vam je dragocjena. U uslovima

nekadašnjeg komunističkog društva, ljubaznost ove vrste donekle je bila izgubila svoju funkciju i motivaciju, što ipak ne znači da ljubaznost nije postojala i u to doba. Neke studije (Kádár, 2011) ukazuju na sličnosti u sistemu učtivosti u komunističkoj Kini, gdje je došlo do odbacivanja određenih honorifičkih formi zbog promjene političkog sistema.

Bosanski i francuski jezik posjeduju mogućnosti persiranja, tj. upotrebe zamjenice *Vi* u jednini, dok engleski jezik danas posjeduje samo jedan oblik (*You*). Zamjenice su istovremeno i forme oslovljavanja i honorifici. Persiranje, odnosno T/V distinkcija (od latinskog *tu* i *vos*) vezuje se za rimsko doba i prisutno je u evropskim jezicima. Ono što je malo neobično je da se u francuskom, u nekim društvenim slojevima (viša buržoazija, nekadašnja aristokracija), još zadržalo persiranje roditelja ili bračnih drugova kao i u perzijskom jeziku.

Nadalje, neki učtivi oblici se mogu izraziti modalnim glagolima i adekvatnim vremenima i u našem i u francuskom jeziku, ali i ovdje postoje razlike u učestalosti i našim govornicima se često "čini" da Francuzi malo pretjeruju sa učtivošću. Naš oblik *molim vas, da li biste mi mogli reći...* je izuzetno učtiv i formalan, dok je francuski ekvivalent *pourriez-vous me dire s'il vous plaît...* jednostavno učtiva forma, a ne markirano učtiva forma.

Razlike se možda najlakše uočavaju u završnim rečenicama pisama u kojima francuski obiluje izrazima koji su nama prenaplašeno učtivi:

- 1) *Veillez⁴ agréer, (s'il vous plaît), l'expression de mes sentiments les meilleurs/dévoués.*

Izvolite primiti, (molim vas), izraz mojih najboljih/najvjernijih osjećanja.

- 2) *Veillez agréer l'expression de mes salutations les plus distinguées.*

Izvolite primiti izraz mojih najistančanijih pozdrava.

- 3) *Veillez recevoir l'assurance de ma considération distinguée.*

Izvolite primiti uvjerenje mog osobitog poštovanja.

⁴ *Veillez* je imperativ glagola "htjeti" (*vouloir*) i znači doslovno "htjednite", te se koristi uglavnom samo u ovim kontekstima.

4) *Je vous prie d'agréer mes respectueuses/mes sincères salutations.*

Molim vas da primite moje poštovane/iskrene pozdrave.

5) *Je vous prie de croire en ma considération distinguée.*

Molim vas da vjerujete u moje osobito poštovanje.

Doslovno prevedeni, ovi izrazi su naravno u našem jeziku jako markirani i oni zahtijevaju prirodnije i neutralnije ekvivalente kao što su : *Primite izraze mog (iskrenog) poštovanja, S poštovanjem, Uz izraze poštovanja* itd.

Na kraju bismo samo dodali to da je jedna od komponenti kulturne i socijalne učtivosti, koja se, naravno, manifestuje i kroz jezik, u bosanskom, kao i u perzijskom, gostoljubivost koja se, opet, malo manje manifestuje u Francuskoj, ili bar na sjeveru Francuske. Insistiranje na tome da se poslužite trpezom ili bar kafom ukoliko ste i nepozvan gost u nekoj kući na našim prostorima je gotovo normalno. Francuzi, na primjer, to mogu ponekad percipirati kao neprijatno i kao zadiranje u intimni prostor.

Kerbrat-Orecchioni (2005, str. 209) primjećuje da suvišna učtivost ovisi prvenstveno o kontekstu, jer ponekad može biti kontraproduktivna i shvaćena kao neiskrenost ili ironija. Isto je i sa odsustvom učtivosti, a nedostatak markera učtivosti ne mora nužno biti shvaćen kao neučtivost. *Passe-moi ton stylo*, doslovno: “posudi mi olovku” je možda direktno, ali iskrenije nego rečenica *Est-ce que ce serait un effet de ta bonté de me prêter ton stylo?*, doslovno: “Da li bi to bio izraz tvoje dobrote da mi posudiš olovku?”, koja može lako zvučati licemjerno, neiskreno i dodovorivački (Charaudeau, 2010). Potvrda ideje da i historijski i politički događaji kao što su revolucije i vladavine nekih političkih sistema mogu doprinijeti artikulaciji učtivosti u društvu je mišljenje i Charaudeaua (2010, str. 10–11), koji smatra da se u Francuskoj pretjerana učtivost ne cijeni na isti način kao u Engleskoj upravo zbog Francuske buržoaske revolucije koja je dovela i do drugih načina komunikacije nego što je to bio slučaj s aristokracijom i dvorom. Stoga, autentičnost naroda, iako možda malo gruba, važi za iskreniju. Primijetili bismo da je to već stvar situacije i senzibiliteta, kako kolektivnog, tako i individualnog.

5. ZAKLJUČAK

Kroz ovaj pregled sistema i oblika učtivosti u gore navedenim jezicima htjeli smo skrenuti pažnju na jedan fenomen koji, premda izučavan, daje još jako mnogo mogućnosti za poređenja. Naravno, u ovoj složenoj tematici ne treba poistovjećivati kulturne navike i običaje, mogućnosti na nivou jezika, situacije koje dovode do manifestacija učtivosti i prosedee kroz koje ona može da se manifestuje na različite načine. U suprotnom dolazimo do možda pretjeranih generalizacija tipa da francuski i engleski govornici obično pribjegavaju strategijama negativne učtivosti, jer jako poštuju intimnost sagovornika. Generalno je tačno da u poslovnom svijetu u Japanu direktna pitanja izgledaju neučtiva, a da u Njemačkoj, u istom miljeu, indirektna strategije izgledaju neučtive s obzirom na to da govornikove namjere nisu jasne. To nameće zaključak da govornici moraju dijeliti znanja neophodna da se uspostavi veza između iskaza i društvene realnosti. Stoga, npr., Gumperz (2001) smatra da teško možemo reći da je španski jezik u cjelini orijentisan prema pozitivnoj učtivosti, kao što to tvrde Brown i Levinson (1987).

U većini studija o učtivosti postoji tendencija da se ona promatra kao univerzalni princip. Prema Charaudeau (2010), postoji *princip učtivosti* (PP) kao što postoji i Griceov *princip kooperacije* (PC). Neki autori, kao Leech (1983), čak smatraju da ta dva principa sačinjavaju "interpersonalnu retoriku". Drugi, poput Frazera (1990), generaliziraju još više ovaj fenomen zastupajući ideju da učtivost nije pitanje zaštite obraza, nego da je ona sastavni dio "konverzionog ugovora", jer čini ono što je najamblematičnije u pogledu poštivanja važećih normi u nekoj situaciji komunikacije.

Izrazi učtivosti svojstveni jezicima koji pokazuju visok stepen gramatikalizacije ili leksikalizacije ovih jedinica (perzijski, korejski, japanski itd.) istovremeno pokazuju njihovu manju lingvističku markiranost, jer su ti izrazi ljubaznosti veoma brojni, a izrazi učtivosti u jezicima u kojima oni nisu strogo kodificirani su više lingvistički markirani, jer su neočekivani pošto su rijetki u datom jezičkom i kulturnom sistemu.

I ne treba da nas čude paralele koje možemo, na osnovu primjera koje smo dali, povući između perzijskog i japanskog ili korejskog, jer su u pitanju tradicionalna društva s izraženom hijerarhijom koja su vijekovima bila odvojena od zapadnih uticaja. Zatim, riječ je, naravno, i o sprezi sa društveno-ekonomskim sistemom i vjekovnom kulturom neke jezičke zajednice. Tako oblici množine za oslovljavanje bliskih nam osoba, koji danas mogu šokirati, proističu iz nekadašnjih društava. Uostalom, i engleski jezik je tako u jednoj fazi svoje historije razlikovao zamjenice “ti” (*thee*) i “vi” (*thou*) ne izjednačavajući ove dvije kategorije kao danas, što je možda samo produkt njegove simplifikacije usljed lingvističke globalizacije.

Učtivost jeste, izvjesno, univerzalni fenomen, ali njeno ispoljavanje je definitivno relativno, kako od kulture do kulture, jednog političkoekonomskog sistema do drugog, od jezika do jezika, od epohe do epohe, od jedne situacije i konteksta do druge situacije i konteksta i konačno i od individue do individue. Sa svim ovim parametrima sigurno je da ova pojava, koja je i lingvistička i kulturna i antropološka, pruža još mnogo materijala za naučna istraživanja.

LITERATURA

- Akamatsu, T., 2011. "Honorific particles in Japanese and personal monemes". *La linguistique*, 47, pp. 37–49.
- Arndt, H., Janney, R., 1985. "Politeness revisited: cross-modal supportive strategies". *IRAL: Interactional Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 23 (4), pp. 281–300.
- Beeman, W. O., 1381/2002. *Zabān, manzelat wa qodrat dar Īrān*. Tehrān: Našr-e Nei.
- Brown, P., Levinson, S. C., 1987. *Politeness: Some Universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Briñol, P., Petty, E. R., 2003. "Overt Head Movements and Persuasion: A Self-Validation Analysis", *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (6), pp. 1123–1139.
- Charaudeau, P., 2010. "Étude de la politesse, entre communication et culture". Unpublished conference article (Ve Coloquio Internacional del Programa EDICE, Barranquilla (Colombie)). Dostupno na: https://www.patrick-charaudeau.com/IMG/pdf/Politesse_Communication_et_Culture.pdf [10. 5. 2024].
- Chendeb El Mourad, H. 2019. "Linguistic politeness across Arabic, French, and English languages". *Journal of Arts & Humanities*, 8, pp. 57–72.
- Drkić, M., 2007. *Pragmalingvistički i sociolingvistički aspekti izraza učtivosti u perzijskom*. Magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Frazer, B., 1990. "Perspectives on politeness". *Journal of Pragmatics*, 14, pp. 219–236.
- Goffman, E., 1967. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Doubleday.
- Grice, P., 1975. "Logic and Conversation". *Syntax and Semantics*, 3, pp. 47–58.
- Gu, Y., 1990. "Politeness phenomena in modern Chinese". *Journal of Pragmatics*, 14 (2), pp. 237–257.
- Gumperz, J. J., 2001. "Interactional Sociolinguistics: A Personal Perspective". In: Schifffrin, D., Tannen, D. et Hamilton, H. E. eds. *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford: Basil Blackwell, pp. 215–228.

- Hamano S., Tsujioka T., 2011. *Basic Japanese – A Grammar and Workbook*. USA – Canada: Routledge.
- Kita, S., Ide, S., 2007. “Nodding, *aizuchi*, and final particles in Japanese conversation: How conversation reflects the ideology of communication and social relationships”. *Journal of Pragmatics*, 39 (7), pp. 1242–1254.
- Ide, S., 1989. “Formal forms and discernment: Two neglected aspects of linguistic politeness”. *Multilingua*, 8 (2/3), pp. 223–248.
- Ide, S., 1992. “On the notion of Wakimae: Toward an integrated framework of linguistic politeness”. In: *Mosaic of Language: Essays in Honor of Professor Natsuko Okuda*. Meiji Linguistic Society, pp. 298–305. Dostupno na: <http://www.sachikoide.com/OntheNotionofWakimae.pdf> [23. 3. 2024].
- Jamasaki, K., 2014. *Gramatika savremenog japanskog jezika I i II*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Kádár, D., 2011. *Politeness in East Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 2005. *Le discours en interaction*. Paris: Dunod.
- Kamermans, M., 2009. *An Introduction to Japanese Syntax Grammar & Language*. Rotterdam: SJGR Publishing.
- Lakoff, R., 1972. “Language in Context”. *Language*, 48 (4), pp. 907–927.
- Leech, G., 1980. *Explorations in Semantics and Pragmatics*. Amsterdam: Benjamins.
- Leech, G., 1983. *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman.
- Leech, G., 2005. “Politeness: Is there an East-West Divide?”. *Journal of Foreign Languages*, 6, pp. 1–30.
- Makino, S., Tsutsui, M., 1994. *A Dictionary of Basic Japanese Grammar*. Japan: The Japan Times.
- Matsumoto, Y., 1988. “Reexamination of the universality of face: politeness phenomena in Japanese”. *Journal of Pragmatics*, 21, pp. 451–486.
- Matsumoto, Y., 1989. “Politeness and conversational universals – observations from Japanese”. *Multilingua*, 8, pp. 207–221.
- Mills, S., 2003. *Gender and politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oshima, S., 2014. “Achieving Consensus Through Professionalized Head Nods: The Role of Nodding in Service Encounters in Japan”. *International Journal of Business Communication*, 51 (1), pp. 31–57.

- Pašalić, M., 2020. *Tipološke karakteristike francuskog, japanskog i bosanskog jezika*. Magistarski rad. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Robbeets, M., Savelyev, A., 2020. *The Oxford Gide to Transeurasian languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Sahragard, R., 2000. *Politeness in Persian: A Cultural Pragmatic Analysis*. Doctoral Thesis. Leicester: University of Leicester.
- Sourisseau, J., 2004. *Bonjour/Konichiwa – Pour une meilleure communication entre Japonais et Français*. Paris: L'Harmattan.
- Stojanović, D., 2011. "Učtivost u nemačkom i japanskom jeziku". *Komunikacija i kultura*, 2, str. 524–570.
- Suzuki, M., 2021. *Uchi and Soto: Complementary concepts that will help you learn the ins and outs of the japanese world*. Japanese Language Resources Database. Dostupno na: <https://www.tofugu.com/japanese/uchi-soto/> [12. 6. 2024].
- Vivier-Muresan, A.-S., 2006. "Le code de politesse iranien (ta'ârof) ou la fiction du lien social", *L'Homme – Revue française d'anthropologie*, 180, str. 115–138.
- Wong, K. Y., 2011. *The system of honorifics in the Korean language (Outstanding Academic Papers by Students)*. Hong Kong: City University of Hong Kong.

ON POLITENESS IN PERSIAN, JAPANESE, KOREAN, FRENCH AND BOSNIAN

Abstract

All languages of the world have a category of politeness that makes an integral part of everyday interactions; it is present in language, good manners, behaviour, characterizing both verbal and nonverbal communication. If we compare linguistic forms of politeness in languages, we can see that they vary between languages and are culturally and socially conditioned. We start from a hypothesis, similar to the Sapir-Whorf's theory of linguistic relativity, that, although the phenomenon of politeness is universal, there are languages whose structure allows easier expression of politeness. The richer the politeness repertoire in a language, the easier it is to express it linguistically in that language. Examples of such languages are Persian, Japanese and Korean. Of course, this does not mean that there are no forms of politeness in other languages, and therefore we have chosen French and Bosnian as examples. After a short theoretical introduction on the concept of politeness in language(s), this paper primarily deals with illustrations of expressing politeness in these languages.

Keywords: *politeness, Persian, Japanese, Korean, French, Bosnian*